

О. Ф. Стасів,

к. е. н., доцент, директор, Інститут сільського господарства

Карпатського регіону НААН України

ORCID ID: 0000-0003-3737-739X

Н. М. Котько,

к. е. н., завідувач лабораторії економіки,

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН України

ORCID ID: 0000-0001-9330-9688

Л. М. Магас,

старший науковий співробітник лабораторії економіки,

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН України

ORCID ID: 0000-0002-6334-552X

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.2.62

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ПОЛЬЩІ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

O. Stasiv,

PhD in Economics, Associate Professor, Director

ORCID ID: 0000-0003-3737-739X

N. Kotko,

PhD in Economics, Head of the laboratory of economics

ORCID ID: 0000-0001-9330-9688

L. Mahas,

Senior Researcher of the laboratory of economics

ORCID ID: 0000-0002-6334-552X

PRINCIPLES OF STATE POLICY OF RURAL INCOME GENERATION IN POLAND: CONCLUSIONS FOR UKRAINE

Виділено спільні детермінанти, які тією чи іншою мірою визначають засади і спрямованість державної політики доходів стосовно сільського населення в переважній більшості країн. Узагальнено напрями здійснюваної в рамках аграрної політики Польщі підтримки доходів сільського населення, отримуваних від аграрної зайнятості. Проведено диференціацію підходів політики доходів від сільськогосподарської діяльності населення в Польщі залежно від продуктивності фермерських господарств. За вказаним критерієм виокремлено та охарактеризовано 3 типи фермерських господарств: неперспективні в плані зростання продуктивності; потенційно конкурентоспроможні; високо конкурентоспроможні. Визначено на прикладі Республіки Польщі ключові концепти політики формування окремих джерел доходів сільських домогосподарств у Європейському Союзі в контексті актуальності для України. На основі їх узагальнення показано, що не зважаючи на отримання цієї країною зі Структурних фондів ЄС значних фінансових ресурсів для забезпечення сільського розвитку, там частково продовжують зберігатися притаманні нашій державі проблеми в сфері зайнятості та доходів жителів села; а отже, актуальними для вітчизняних умов є цільові настанови та застосовувані підходи польської політики доходів. Вказано на першочергові завдання, невідкладне вирішення яких сприятиме створенню передумов для зростання доходів і рівня життя сільського населення в Україні.

Common determinants have been identified, which to some extent determine the principles and direction of state income policy in relation to the rural population in the vast majority of countries: increasing the productivity of agricultural factors; intensification of globalization processes, dynamic development of international trade,

improvement of communications; changing the mechanisms of farmers' income support policy, as well as reorienting the impact of the implemented measures from sectoral to rural development; the Covid-19 pandemic; significant acceleration of the digital transformation of global and national economic systems. The directions of support of the income of the rural population received from agrarian employment carried out within the limits of agrarian policy of Poland are generalized.

Differentiation of approaches of policy of incomes from agricultural activity of the population in Poland depending on productivity of farms is carried out. According to this criterion, 3 types of farms were identified and characterized: unpromising in terms of productivity growth; potentially competitive; highly competitive. The key concepts of the policy of forming separate sources of income of rural households in the European Union in the context of relevance for Ukraine are identified on the example of the Republic of Poland. Based on their generalization, it is shown that despite the fact that this country has received significant financial resources from the EU Structural Funds to ensure rural development, there are still some inherent problems of our country in the field of employment and income of rural residents; therefore, the target guidelines and applied approaches of the Polish income policy are relevant for domestic conditions. The priority tasks are indicated, the immediate solution of which will help to create the preconditions for the effectiveness of measures of this type of policy in Ukraine: certainty about the long-term prospects for the development of PPH (personal peasant households); institutionalization of small producers; introduction of a special program to formalize PPH as family farms; adequate redistribution of rural labor from the low-productivity agricultural segment to non-agricultural activities.

Ключові слова: державна політика доходів, сільське населення, сфери зайнятості сільського населення, Європейський Союз, Республіка Польща.

Key words: state income policy, rural population, spheres of employment of rural population, European Union, Republic of Poland.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Практично для кожної країни світу, незалежно від рівня її економічного розвитку, проблеми пов'язані з формуванням доходів населення та ролі й міри участі держави в цьому процесі належать до пріоритетних при розробці та здійсненні економічної політики на усіх рівнях — національному, регіональному, локальному. Особливо актуальним є забезпечення зростання розміру доходів і рівня життя сільського населення. Адже хоча його питома вага в світовій чисельності населення знижується (за даними Світового банку цей показник зменшився з 66,4 % в 1960 році до 44,7 — у 2018 р. [1]), та очікується, що в період між 2015 і 2030 роками кількість жителів села досягне свого піку, приблизно в 3,3 млрд, а потім вона знижуватиметься, однак світ, що розвивається, все ще залишається більш сільським, ніж міським [2, с. 4].

У сільській місцевості проживає 80% загальної світової чисельності злидених та 75% — бідних; їхні доходи значною мірою залежать від сільськогосподарської діяльності, від роботи у власних господарствах, або від сільськогосподарської зайнятості [3, с. 251]. Люди, залежні від цих секторів, стикаються з істотними перешкодами для отримання гідних трудових пільг та прав. Ці проблеми ще більше посилюються в кризові періоди, коли виплати здійснюються чи розширюються, але вони рідко охоплюють сільських, неформальних, сезонних працівників або мігрантів [4]. Водночас зазнають суттєвих змін традиційні уявлення та пріоритети розвитку сільської місцевості; відбувається деяке нівелювання значення сільського господарства як галузі виробництва у сільських регіонах з одночасним зростанням ролі "третьої" діяльності (а отже, й отримуваних сільськими жителями за цим каналом доходів) та соціально-економічними перетвореннями сільського простору [5, с. 19].

В умовах формування глобального технологічного, ринкового та соціокультурного простору відбувається конкурентний відбір найбільш ефективних форм інституційного устрою та їх уніфікація: інституційні зміни, що були запорукою отримання бажаних результатів в одних країнах, можуть вивести на шлях сталого розвитку й інші держави [6, с. 4]. Особливо важливим є вивчення зарубіжного досвіду формування доходів сільського населення, напрацьованого у тих країнах Європи, яким притаманний частково схожий характер зайнятості сільського населення, та де після вступу в ЄС у цьому відношенні відбуваються істотні структурні зрушення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування доходів сільського населення постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців і експертів. Актуалізація їх досліджень зумовлена, передусім, тим, що нарощування економічного потенціалу сільських територій не завжди супроводжується підвищенням добробуту й зростанням життєвих стандартів місцевих жителів. Науковий пошук шляхів і способів вирішення цієї суперечності ведеться, зокрема, в проблемних площинах розробки: дієвих механізмів імплементації засад багатofункціонального сільського господарства і сільських територій у правове поле та їх практичного втілення; завдань і пріоритетів політики держави, пов'язаних із подоланням економічного, соціального та політичного виключення сільського населення; необхідних підходів і засобів державної підтримки для реалізації потенціалу комерціалізації сільськогосподарської діяльності домогосподарств, а також диверсифікації сільського бізнесу. Означені та інші аспекти проблематики державної політики формування джерел доходів сільських домогосподарств до-

сліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Бородіна О.М. [8; 24], Bozek J. [17], Булавка Л.В., Булавка О.Г., Walega A. [13], Грищенко О.Ю., Castaneda R.A. та ін. [3], Зінчук Т.О., Куцмус Н.М. [5], Kania J. [19], Karwat-Wozniak B. [15], Keats Sh., Wiggins S. [2], Киричук С.В., Малік М.И., Мантіно Ф. [9], Молдаван Л.В., Podstawka M., Golasa P. [18], Прокопа І.В., Тулуш А.Д., Zajac D. [23], Шпикуляк О.Г., Яременко О.А. [6] та інші. Подальша активізація процесів глобалізації, поглиблення інтеграції економіки України в господарську систему ЄС, необхідність солідарного оперативного реагування на виникнення новітніх загроз неминує супроводжуватиметься уніфікацією форм інституційного устрою. У цьому контексті, доцільність запозичення ефективних зарубіжних інститутів, які тією чи іншою мірою задіяні зокрема і в процесах формування доходів сільського населення потребує всебічного аналізу зарубіжної практики реалізації політики доходів, застосовуваної до різних категорій сільських домогосподарств та оцінки на його основі вірогідних вигід і втрат за умови запровадження аналогічних заходів. Особливою прикладною значущістю вирізняється дослідження засад здійснення вказаної політики в Польщі, як з огляду на подібну структуру зайнятості сільського населення, так і зважаючи на масштаби орієнтованої на цю країну трудової міграції українських заробітчан.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: виокремлення спільних для більшості країн світу детермінант державної політики доходів по відношенню до сільського населення; узагальнення підходів політики доходів від сільськогосподарської зайнятості населення в Польщі залежно від продуктивності фермерських господарств; визначення на прикладі Республіки Польщі ключових концептів політики формування окремих джерел доходів сільських домогосподарств у Європейському Союзі в контексті їх актуальності для України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перебіг процесів формування доходів сільського населення, співвідношення їх складових, залежно від джерел надходження, в кожній країні залежить від багатьох чинників: рівня соціально-економічного розвитку; практикованих моделей соціального захисту; показників стану й динаміки урбанізації; сформованого аграрного укладу та ролі сільськогосподарського виробництва в платіжному балансі держави; наявності та різноманітності ресурсного потенціалу сільських територій і диверсифікованості його реалізації; рівня регіональної диференціації сільського розвитку тощо. Водночас можна виділити спільні детермінанти, які тією чи іншою мірою визначають засади і спрямованість державної політики доходів стосовно сільського населення в переважній більшості країн. Визначальними серед них, на нашу думку, є такі:

1. Зростання внаслідок стрімкого розвитку інновацій продуктивності факторів сільськогосподарського виробництва, що, крім можливості нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, призводить також до зменшення потреб у робочій силі, а отже, — звуження джерел формування доходів сільського населення від аграрної зайнятості. Постійний процес модернізації, внаслідок якого робоча сила замінюється капіталом, може призвести до так званого "парадоксу в сільській місцевості", що спричинює втрату робочих місць. Якщо ж звільнені працівники покинуть регіон, то і без того незначна ємність сільського ринку праці ще більше скорочується, що має серйозні наслідки для перспектив місцевого розвитку. У цьому сенсі "парадокс сільської місцевості" може зробити сільські регіони жертвами власного успіху [7, с. 164].

2. Активізація процесів глобалізації, динамічний розвиток міжнародної торгівлі, поліпшення комунікацій. Ці чинники істотно змінили конфігурацію агропродовольчих ланцюгів формування доданої вартості та маркетингової логістики, що в свою чергу впливає на частку доходів селян у кінцевій ціні виробленої ними сільськогосподарської продукції.

3. Перехід у європейських країнах від політики підтримки доходів фермерів через механізми підтримки високих внутрішніх цін, запровадження ставок ввізного мита на сільськогосподарську продукцію до підтримки доходів фермерських господарств.

4. Перехід від продуктивізму та виключно галузевої підтримки сільських територій до необхідності реалізації соціоекономічної політики їх розвитку [8, с. 76—77]; завдяки територіальній моделі, яка орієнтується на багатофункціональність ролі сільської місцевості забезпечується можливість розширення диверсифікації джерел доходів жителів села [9, 21—31].

5. Відмінності щодо продуктивності використання ресурсів між сільськими територіями залежно від їх розташування (приміська чи периферійна), що в свою чергу обумовлюють рівень і характеру зайнятості сільського населення, а отже — розміри і структуру його доходів.

6. Пандемічні масштаби захворюваності Covid-19. Позаяк пандемія посилює і поглиблює наявні нерівності, виявляючи вразливості в соціальних, політичних, економічних та системах біорізноманіття [10, с. 3], а сільське населення, як у світі загалом, так і в Україні є економічно більш вразливим в кризових ситуаціях, ця соціальна група зазнаватиме відчутнішої дії дестабілюючих чинників на характер розвитку соціально-трудова відносин та джерела формування бюджетів домогосподарств [11, с. 238—247].

7. Істотне прискорення, передусім завдяки Covid-19, цифрової трансформації глобальної та національних економічних систем. При цьому зміст соціально-трудова відносин, можливості отримання доходів, з одного боку, поступово втрачатимуть залежність від місця проживання працівників (а отже, кон'юнктури місцевих ринків праці), з іншого — дедалі більшою мірою визначаються формуванням бізнес-моделей, заснованих на послугах, а не продуктах [12, с. 9].

За очевидної багатоплановості проблематики доходів сільського населення в різних країнах світу, джерела їх надходжень хоча і відрізняються своєю часткою у бюджетах сільських домогосподарств та особливостями співвідношення ринкових і державних, застосовуваних національних (субнаціональних) рівнях, механізмів впливу на їх формування, однак, загалом, є типовими: дохід від оплачуваної роботи; дохід від індивідуального господарства; дохід від самозайнятості поза окремим господарством у сільському господарстві, від здійснення фрілансу; майновий дохід; дохід від здачі в оренду нерухомого майна; виплати соціального страхування; інші виплати; інші доходи (включаючи подарунки та аліменти) [13, с. 221]. Із багатьох міркувань (подібний характер зайнятості населення сільської місцевості; привабливість тамтешнього ринку праці для українських мігрантів; євроінтеграційні устремління нашої держави тощо) окремої уваги дослідників заслуговує польський досвід політики формування доходів сільського населення.

Так, наприклад, значення показника частки осіб працездатного віку, що зайняті діяльністю, пов'язаною з сільським, лісовим і рибним господарством 10,56 % (2017 р.) у цій державі є найближчим до аналогічного в Україні (14,9 %), як серед інших сусідніх регіонів, так і переважною більшістю країн-членів ЄС [14]. Наближеними до українського є також показники рівня економічної активності та зайнятості сільського населення у віці 15 років і старшому: у 2017 році у Польщі вони становили 56,6 та 53,6 відсотки відповідно [15, с. 207]; у

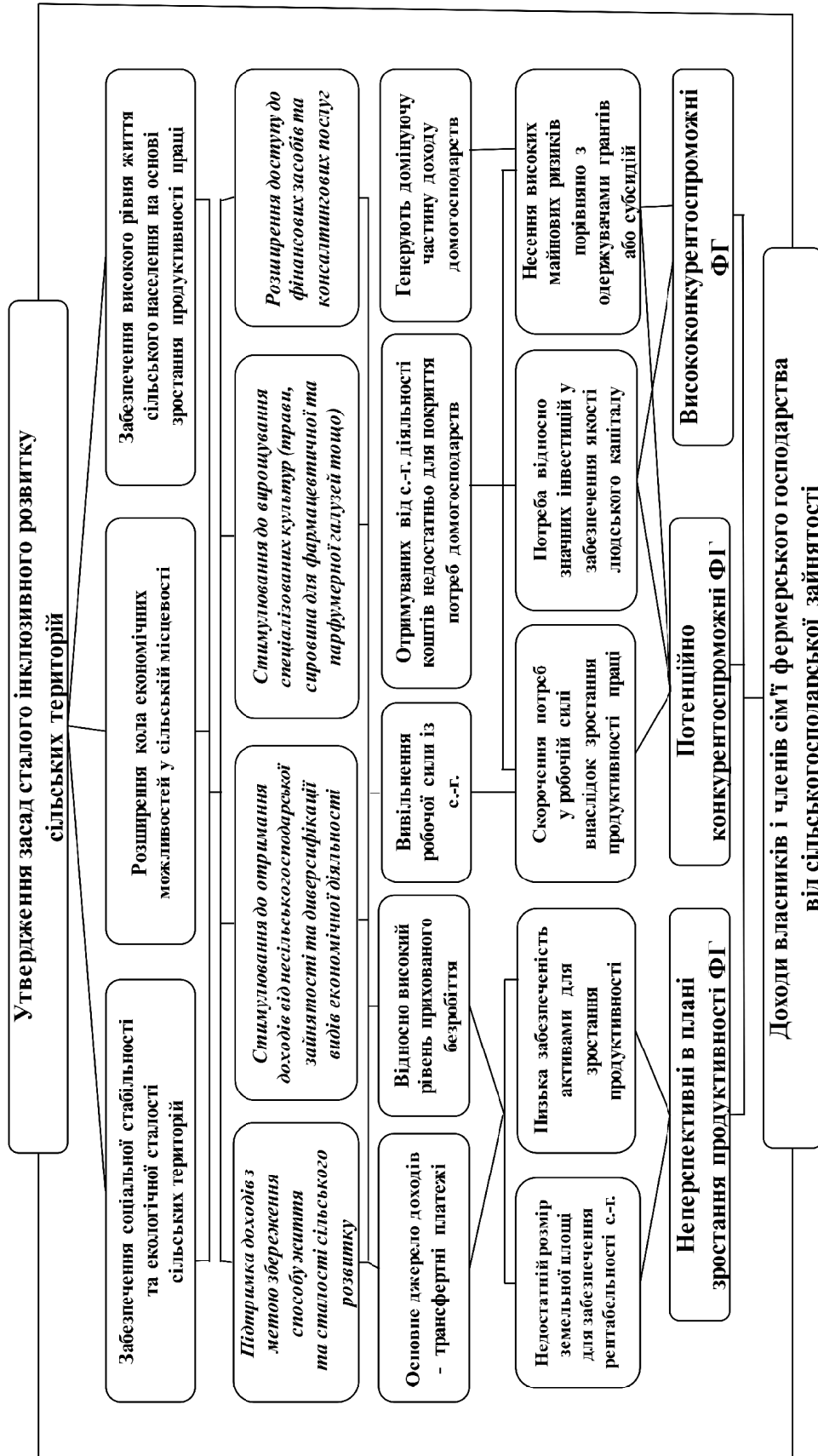

Рис. 1. Підходи державної політики доходів від сільськогосподарської зайнятості населення в Польщі залежно від продуктивності фермерських господарств

Джерело: узагальнено авторами на основі [13; 17; 19; 20].

нашій державі їх значення дорівнювало 60,4 % та 54,4%. [16, с. 51]. Таким чином, у Польщі, як і в Україні, сільськогосподарський сектор є трудомістким, що обумовлено домінуванням малих сімейних господарств. Зокрема, частка фермерських господарств площею до 5 га у 2013 році становила 54% і вони займали 13% с.-г. угідь цієї країни [17, с. 6].

Забезпечення належного рівня доходів від сільськогосподарської зайнятості та способів його підтримки є одним із основних питань аграрної політики Європейського Союзу [18, с. 80]. Його значимість обумовлюється не тільки економічною й продовольчою роллю галузі, але й, що не менш істотно, суспільною важливістю виконуваної нею соціальної функції. Так, на роботу власників фермерських господарств та членів їх сімей припадає 77,5% від загальної кількості праці в сільському господарстві ЄС [19, с. 36]. У Польщі трудовий вклад членів сім'ї фермера є значно вищим і становить 96,4% від загальної кількості робочої сили на фермі, вираженої в річних робочих одиницях [20, с. 76].

У рамках здійснюваної Польщею аграрної політики підтримка доходів сільського населення, отримуваних ним від аграрної зайнятості зосереджена на категорії, яка веде господарства розміром до 10 га. Більшість малих ферм продають менше половини своєї продукції на формальному ринку. Тому значна частина їх виробництва призначена для використання в приватних господарствах або продається в межах неформальної економіки [20, с. 167]. Основним джерелом доходу для таких господарств є трансфертні платежі з бюджету Європейського Союзу або з національних дотацій фермерам та національних програм соціального забезпечення.

Невеликі фермерські господарства отримують пряму виплату в рамках Спільної аграрної політики (САР) [21]. Добровільна система виплат замінює всі види підтримки за схемою прямих платежів (за винятком національної перехідної підтримки), і єдиний розмір підтримки становить не більше 1 250 євро на ферму. Фермери, які беруть участь у системі виплат для малих фермерських господарств, звільняються лише від перевірок стандартів та вимог перехресного дотримання (запроваджені з 2018 року зобов'язання застосовувати у всій країні Програму дій щодо зменшення забруднення води нітратами з сільськогосподарських джерел [22]) та від зобов'язання застосовувати методи озеленення, оскільки визнано, що структура їхніх господарств (мала площа) автоматично сприяє озелененню (невеликі земельні ділянки, різноманітна, традиційна структура бізнесу тощо).

Розмір підтримки визначається для кожного фермера окремо — як сума всіх платежів, які фермер мав би право отримати, якби він залишився у стандартній системі. Фермери могли приєднатися до системи для малих фермерських господарств лише у перший рік її застосування (тобто у 2015 році). Фермери, які отримували не більше 1250 євро на ферму, були автоматично включені у систему, якщо від них не надходила відмова. Таким чином, в сільській місцевості фермери, завдяки доступу до коштів САР, були основними бенефіціарами приєднання Польщі до ЄС [20, с. 77].

Хоча неаграрний сектор у сільській місцевості упродовж останніх років почав розвиватись активніше, однак темпи цих змін є незначними. Зокрема в Польщі, менше ніж 3% загальної кількості селянських домогосподарств отримують дохід з інших, крім сільськогосподарської діяльності, джерел його формування [20, с. 162].

У засадах здійснюваної у цій країні політики формування доходів від сільськогосподарської зайнятості простежуються диференційовані, залежно від потенціалу продуктивності фермерських господарств, підходи (рис. 1).

Як свідчать схематично представлені на рисунку 1 узагальнення, фермерські господарства, які характеризуються малими розмірами площі сільськогосподарських угідь та низькою забезпеченістю активами для можливостей зростання продуктивності об'єктивно неспроможні забезпечити їх власникам кошти для задоволення потреб домогосподарства. Завдяки отриманню ними трансфертних платежів з фондів ЄС та національних програм відбувається не тільки підтримка прийнятного рівня життя реципієнтів, але, що не менш важливо, збереження сільського способу життя, розширення виконуваних сільськими територіями інших, крім агросировинної, функцій.

Зростання доходів власників і членів сім'ї фермерських господарств, які відзначаються потенціалом до зростання продуктивності ведення сільськогосподарського виробництва можливо передусім за рахунок підвищення продуктивності праці, що в свою чергу призводить до вивільнення робочої сили. Тому засади політики доходів і аграрної політики загалом по відношенню до цієї категорії фермерських господарств спрямовані на стимулювання до переорієнтації економічно активних членів домогосподарства на неаграрні види зайнятості, а також, за умови вигідності, до переходу на вирощування спеціалізованих культур (трави, городина, рослин для фармацевтичного і парфумерного секторів тощо) та виробництва місцевих продуктів.

Ведення висококонкурентного фермерського господарства спроможне забезпечити їх власникам та членам сім'ї домінуючу частку доходів домогосподарства. Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності потребує значних інвестицій для його здобуття і підтримки. А отже, фермери цього типу господарств, залучаючи кредитні ресурси, несуть вищі майнові ризики, ніж представники першої та другої окреслених нами груп, які отримують субсидії та гранти. Завдяки сприятливим умовам доступу до фінансових засобів для закупівлі нового обладнання і модернізації споруд, підтримці запровадження інновацій забезпечується нарощування продуктивності сільськогосподарського виробництва та рівня його конкурентоспроможності, а отже, зростання на цій основі доходів фермерського домогосподарства.

Найважливішими факторами, що обумовлюють розвиток несільськогосподарської діяльності в сільській місцевості, є: розташування, людський, соціальний та фінансовий капітал, а також діяльність органів місцевого самоврядування та наявність визначальних бар'єрів для його розвитку: рівень платоспроможності населення та несприятливість його демографічної структури, особливо на периферійних сільських територіях [23, с. 84]. Домогосподарства, формування доходів яких відбувається за рахунок поєднання коштів, отриманих від ведення сільськогосподарської діяльності та отримання соціальних виплат перебувають у відносно гіршому становищі, ніж ті, що поєднують сільськогосподарську зайнятість із оплатою праці поза сільським господарством. Рівень бідності є найвищим серед домогосподарств, які живуть за рахунок соціальних виплат [20, с. 183].

Підтримка доходів сільського населення від неаграрної господарської діяльності забезпечується широкою палітрою заходів на національному, регіональному та локальному рівнях. З одного боку, це інструменти, які створюють умови, що уможливають і полегшують економічним агентам доступ до ринку (інвестиції в розбудову транспортної інфраструктури, розвиток цифрових технологій), з іншого — сприяють зростанню якості людського та соціального капіталу шляхом підтримки їх змоги отримувати якісні медичні, освітні, дорадчі, консалтингові послуги, а також сприяють соціальній згуртованості в сільських громадах.

Таблиця 1. Ключові концепти політики формування окремих джерел доходів сільських домогосподарств у Європейському Союзі (на прикладі Республіки Польщі)

Проблемний зріз перебігу процесів формування доходу	Цільова настанова та застосовувані (можливі) підходи щодо впливу на зміну доходу	Очікувані результати/ можливі наслідки
Несільськогосподарська зайнятість Економічно активне населення, орієнтоване на несільськогосподарські сектори на сільських територіях		
Ризики бідності у несільськогосподарських домогосподарств нижчі за середній показник у сільській місцевості	Необхідність забезпечення збалансованої виробничо-галузевої структури сільської економіки на основі реалізації локального ресурсного потенціалу сільської території; орієнтація на зростання доданої вартості вирощеної малими фермерськими господарства сільськогосподарської продукції за рахунок її переробки	Зростання доходів сільського населення від продуктивної зайнятості в сільській місцевості; розширення функціональності сільських територій за рахунок розвитку несільськогосподарських функцій (рекреаційної, екологічної, культурної)
Підприємницька діяльність та самозайнятість Засновники малих підприємницьких структур, фрілансери		
Низька підприємницька активність членів селянських домогосподарств; відсутність кредитної історії; брак достатніх гарантій для кредиторів	Стимулювання до працевлаштування поза сільським господарством і розвитку підприємництва. Зниження на період 2,5 років ставки оподаткування та розміру внесків до загальної системи соціального забезпечення (ZUS) засновникам фірм; підтримка сільських підприємців шляхом інвестування у розвиток транспортної інфраструктури, діджиталізації економіки, яка полегшує доступ до ринків а також до послуг високої якості (охорона здоров'я, освіта)	Створення нових робочих у сільській місцевості; вдосконалення системи соціального забезпечення, що сприятиме перспективі досягнення вищого рівня соціальної захищеності сільських жителів. Зростання доступу до знань, капіталу, якісних послуг соціальної сфери сприятиме розвитку людського капіталу сільських територій. Активізація ділової активності сільських підприємців сприятиме формуванню лідерських груп впливу на динаміку місцевого розвитку
Соціальні трансферти Фермери, охоплені системою соціального забезпечення KRUS (Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego)		
Ув'язування із с.-г. зайняттю, та із пороговим рівнем продажу с.-г. продукції права осіб, залучених до участі у системі KRUS; орієнтація на соціальні виплати та звільнення від сплати податку на прибуток знеохочує до пошуку неаграрної зайнятості чи зростання продуктивності господарства	Зниження дотації для KRUS, скасування спеціальних правил охоплення системою на основі власності на землю чи характеру с.-г. діяльності; уніфікація трактування платника податку в рамках KRUS і загальної системи соціального забезпечення (ZUS)	Орієнтація політики доходів на спонукання фермерів до участі в загальній системі соціального забезпечення. Повільність означених змін призводитиме до подальшого знеохочення с.-г. населення до ведення малого підприємництва в аграрній сфері; поглиблення маргіналізації сільського населення; ускладнення запровадження засад інклюзивного сільського розвитку

Джерело: узагальнено авторами на основі [17—20; 23].

Ключові концепти політики формування окремих джерел доходів сільських домогосподарств у Європейському Союзі на прикладі Республіки Польщі узагальнено в таблиці 1.

Таким чином, як свідчать представлені в таблиці 1 узагальнення, попри відмінності між Польщею і Україною в аграрному укладі, засадах функціонування системи соціального забезпечення сільського населення, а також не зважаючи на отримання цією країною зі Структурних фондів ЄС значних фінансових ресурсів для забезпечення сільського розвитку, там частково продовжують зберігатися притаманні нашій державі проблеми в сфері зайнятості та доходів жителів села. Тому актуальними для вітчизняних умов є цільові настанови та застосовувані підходи політики доходів. Розгляд у контексті доцільності (перспектив) запровадження їх засад в Україні дає підставу для таких констатувальних.

Залежно від основного джерела формування доходів та сприятливості інституційного середовища для їх диверсифікації, а також локальних господарсько-економічних умов, різні типи сільських домогосподарств характеризуються відмінностями щодо потенціалу для досягнення ними вищих доходів. Здійснення заходів державної політики доходів по відношенню до тих, які залежать виключно від сільськогосподарської діяльності потребуватиме застосування диференційо-

ваних підходів. У цьому плані вкрай необхідною для України є визначеність стосовно довгострокової перспективи розвитку ОСГ. Це важливо не тільки тому, що зайнятість у зазначеному сегменті є фактично прихованою формою безробіття, а отримувані доходи — різновидом тінювих. Не менш істотним є й те, що фермери новоприєднаних до членства в Європейському Союзі країни, отримуючи доступ до коштів САП, стають у сільській місцевості основними вигодонабувачами євроінтеграційних процесів. Однак умовою участі сімейних селянських господарств у програмах підтримки ЄС є прозорість ведення виробництва, урегульованість відносин власності на активи. Тому в Україні проблема інституалізації дрібних сільськогосподарських товаровиробників потребує невідкладного вирішення.

Забезпечення інтенсивного розширеного розвитку сільськогосподарського виробництва залежить від спроможності селянських домогосподарств до інвестицій в свої господарства. А отже, належний розмір доходів сільського населення від аграрної діяльності є визначальною умовою його інвестиційної активності. У цьому контексті вкрай важливим в Україні є залучення до ринку сільськогосподарської продукції особистих господарств населення. Продуктивною та невідкладною для практичного втілення вважаємо ідею комерціалізації життєздатних ОСГ

шляхом запровадження спеціальної програми їх формалізації як сімейних фермерських господарств [24, с. 110—111].

Вирішення проблеми зростання доходів і рівня життя сільського населення можливе в площині адекватного перерозподілу сільської робочої сили від низкопродуктивного сільськогосподарського сегменту до не-сільськогосподарської діяльності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, напрями державної політики доходів по відношенню до сільського населення загалом визначається специфічними для країни проблемами, які характерні для того чи іншого джерела їх формування. Хоча сільське господарство продовжує залишатись базовою галуззю сільської економіки, однак ця сфера зайнятості, як джерело формування доходів сільського населення з низки об'єктивних причин (нарощування капіталізації виробництва, роботизація і діджиталізація технологічних процесів, коливання цін сільськогосподарської продукції на світовому ринку, непередбачуваність отримання урожаю внаслідок зміни погодних умов тощо) стає дедалі більш нестабільною. Оскільки ці процеси в майбутньому активізуватимуться, дедалі актуальнішим для України, є, як пошук нової моделі комерціалізації сільськогосподарської діяльності особистих селянських господарств, яка б враховувала нагальність адаптації до умов глобалізації, загальносвітові тенденції агропродовольчого забезпечення, вимоги застосування інновацій для досягнення конкурентоспроможності, так і поєднання доходів сільського населення від ведення сільськогосподарського виробництва з неаграрними видами господарської діяльності і зростання неаграрної зайнятості сільських жителів. Це сприятиме зменшенню безробіття і неповної зайнятості, а також бідності, показники якої є все ще неприйнятно високими на сільських територіях. Перспективу подальших наукових розвідок у досліджуваному напрямі вбачаємо у вивченні втілюваних у Польщі підходах щодо запровадження засад концепції інклюзивного сільського розвитку та, зокрема, інклюзивного добробуту на предмет наявних обмежень, перешкод і можливостей для їх реалізації в Україні.

Література:

1. Rural population (% of total population). — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?page=1> (дата звернення: 27.11. 2020).
2. Keats, Sh. and Wiggins, S. (2016). Population change in the rural developing world: making the transition. Available at: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/10570.pdf> (дата звернення: 30.11. 2020).
3. Castaneda A., Doan D., Newhouse D., Nguyen M.C., and others (2018). A new profile of the global poor. *World Development*, vol. 101, pp. 250—267, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X17302735> (дата звернення: 03.12. 2020).
4. The Food and Agriculture Organization (2019), "Novel Coronavirus (COVID-19). Policy responses", available at: <http://www.fao.org/2019-ncov/analysis-detail/en/c/1268563/> (дата звернення: 7.12.2020).
5. Зінчук Т.О., Кудмус Н.М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 19—27.
6. Яременко О.А. Суперечливий вплив інституційних реформ на функціонування економіки. *Економіка України*. 2018. № 11. С. 3—18.
7. Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies (English), OECD Publishing, Paris, 2016, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264260245-en> (дата звернення: 15.12. 2020).

8. Бородіна О.М. Науково-прикладні засади реконструктивного розвитку сільського господарства та села в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 70—80.

9. Мантіно Ф. Сельское развитие в Европе: Политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней. — Пер. с итальянского. — ФАО/ Business Media of the Sole 24 Ore, 2010, 272 с. Режим доступу: [http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/tci/docs/WP4-\(rus\)Rural%20development%20in%20Europe.pdf](http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/tci/docs/WP4-(rus)Rural%20development%20in%20Europe.pdf) (дата звернення: 21.12. 2020).

10. A UN framework for the immediate socio-economic response to COVID-19 (English). United Nations, April 2020. Available at: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_framework_report_on_covid-19.pdf (дата звернення: 28.12. 2020).

11. Determinants of the regional employment development and the formation of income of the rural population conditions Covid-19 spreading in Ukraine. *Sustainable Development of the Agricultural Sector of Foothill Regions* (English); collect. monogr. / edit. by O. Stasiv. Riga: Lambert Academic Publishing, Latvia, 2020, pp. 229—253, available at: <https://www.lap-publishing.com/catalog/details/store/hu/book/978-620-2-81698-4/sustainable-development-of-the-agricultural-sector-of-foothill-regions?search=Sustainable%20Development%20of%20the%20Agricultural%20Sector%20of%20Foothill%20Regions> (дата звернення 4.01. 2021).

12. Digital Transformation: Powering the Great Reset 2 (English). The World Economic Forum, July 2020. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_Transformation_Powering_the_Great_Reset_2020.pdf (дата звернення: 4.01. 2021).

13. Walega, A. Zroznicowanie poziomu i zrodel dochodow gospodarstw pracowniczych w Polsce. *Acta Univesitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*. 2012. № 271. S. 219—232. Available at: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171214695> (дата звернення: 11.01. 2021).

14. Share of the labor force employed in agriculture. *Our World in Data*, 2017. Available at: <https://ourworldindata.org/grapher/share-of-the-labor-force-employed-in-agriculture?time=2017> (Дата звернення 14.01. 2021 р.).

15. Karwat-Wozniak B. Rynek pracy dostepny dla ludnosci wiejskiej a wspolna polityka rolna Unii Europejskiej. *Zeszyty naukowe Politechniki Slaskiej*. 2018. Seria: Organizacja i zarzadzanie z. 129, s. 201—219. Available at: <https://www.polsl.pl/Wydzialy/ROZ/ZN/Documents/Zeszyt%20129/Karwat-Wo%C5%BAniak.pdf> (дата звернення: 15.01. 2021 р.).

16. Економічна активність населення України 2017: Статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2018. 205 с.

17. Bozek J. Zroznicowanie i dynamika liczby malych obszarowo gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*. 2018. Nr. 3. S. 5—19. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.3.5>

18. Podstawka M., Golasa P. Dochody gospodarstw rolnych — porownanie wyników badan. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*. 2018. Nr 3. S. 79—88. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.3.79>.

19. Kania J. Mlodzi rolnicy w gospodarstwach rodzinnych Unii Europejskiej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*. 2014, Nr. 3. S. 35—50. Available at: https://pdgr.urk.edu.pl/zasoby/98/2014_z3_a04.pdf (дата звернення: 5.01.2021 р.).

20. Rural Policy Reviews: Poland 2018 (English). OECD, 2018. <https://doi.org/10.1787/19909284>, available at: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-rural-policy-reviews_19909284 (дата звернення: 22.12. 2020 р.).

21. Na czym polega WPR: platnosci bezposrednie dla rolnikow w latach 2015-2020. Komisja Europejska, May

2017, available at: http://publications.europa.eu/resource/cellar/541f0184-759e-11e7-b2f2-01aa75ed71a1.0005.03/DOC_1 (дата звернення: 4.01.2021).

22. Zasada wzajemnej zgodności. Uzależnienie wsparcia doходу od przestrzegania regul Unii Europejskiej. Komisja Europejska, 2018, available at: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support/cross-compliance_pl#whatiscrosscompliance (дата звернення: 20.01.2021 р.).

23. Zajac D. Endogeniczne uwarunkowania rozwoju pozarolniczej dzialalnosci gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej. Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych. 2017. Nr. 2. S. 81—98. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2017.2.81>.

24. Бородіна О.М., Киричук С.В., Прокопа І.В. Фермерський потенціал домогосподарств: методичні підходи до оцінювання та розвитку. Економіка та прогнозування. 2018. № 4. С. 106—115. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2018.04.106>.

References:

1. Data.worldbank (2018), "Rural population (% of total population)", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?page=1> (Accessed 27 November 2020).

2. Keats, Sh. and Wiggins, S. (2016), "Population change in the rural developing world: making the transition (English)", available at: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/10570.pdf> (Accessed 30 November 2020).

3. Castaneda, A. Doan, D. Newhouse, D. Nguyen, M.C. Uematsu, H. and Azevedo, J.P. (2018), "A new profile of the global poor", World Development, vol. 101, pp. 250-267, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X17302735> (Accessed 3 December 2020).

4. The Food and Agriculture Organization (2019), "Novel Coronavirus (COVID-19). Policy responses", available at: <http://www.fao.org/2019-ncov/analysis-detail/en/c/1268563/> (Accessed 7 December 2020).

5. Zinchuk, T.O. and Kutzmus, N.M. (2018), "Diversification of business in rural areas: the experience of countries", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 19—27.

6. Yaremenko, O.L. (2018), "Contradictory influence of institutional reforms on the functioning of the economy", Ekonomika Ukrainy, vol. 11, pp. 3—18.

7. OECD (2016), "Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264260245-en> (Accessed 15 December 2020).

8. Borodina, O.M. (2016), "Scientific and applied principles of reconstructive development of agriculture and rural areas in Ukraine", Ekonomika i prohnozuvannya, vol. 4, pp. 70-80.

9. Mantino, F. (2010), "Rural Development in Europe: Politics, Institutions and Local Actors from the 1970s to the Present", available at: [http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/tci/docs/WP4-\(rus\)Rural%20development%20in%20Europe.pdf](http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/tci/docs/WP4-(rus)Rural%20development%20in%20Europe.pdf) (Accessed 21 December 2020).

10. United Nations (2020), "A UN framework for the immediate socio-economic response to COVID-19 (English)", available at: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_framework_report_on_covid-19.pdf (accessed 28 December 2020).

11. Stasiv, O. (2020), Determinants of the regional employment development and the formation of income of the rural population conditions Covid-19 spreading in Ukraine. Sustainable Development of the Agricultural Sector of Foothill Regions (English), Lambert Academic Publishing, Riga, Latvia, pp. 229-253, available at: [https://www.lap-publishing.com/catalog/details/store/hu/book/978-620-2-81698-4/sustainable-development-of-the-](https://www.lap-publishing.com/catalog/details/store/hu/book/978-620-2-81698-4/sustainable-development-of-the-agricultural-sector-of-foothill-regions?search=Sustainable%20Development%20of%20the%20Agricultural%20Sector%20of%20Foothill%20Regions)

[agricultural-sector-of-foothill-regions?search=Sustainable%20Development%20of%20the%20Agricultural%20Sector%20of%20Foothill%20Regions](http://publications.europa.eu/resource/cellar/541f0184-759e-11e7-b2f2-01aa75ed71a1.0005.03/DOC_1) (Accessed 4 January 2011).

12. The World Economic Forum (2020), "Digital Transformation: Powering the Great Reset 2 (English)", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF-Digital_Transformation_Powering_the_Great_Reset_2020.pdf (Accessed 4 January 2021).

13. Walega, A. (2012), "Differentiation of the level and sources of income of employee farms in Poland", Acta Univesitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, vol. 271, pp. 219—232. DOI: 11089/1915, available at: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element-ekon-element-000171214695> (Accessed 11 January 2021).

14. Our World in Data (2017), "Share of the labor force employed in agriculture", available at: <https://ourworldindata.org/grapher/share-of-the-labor-force-employed-in-agriculture?time=2017> (Accessed 14 January 2021).

15. Karwat-Wozniak, B. (2018), "The labor market available to the rural population and the common agricultural policy of the European Union", Zeszyty naukowe Politechniki Slaskiej. Seria: Organizacja i zarzadzanie, z. 129, s. 201—219, available at: <https://www.polsl.pl/Wydzialy/ROZ/ZN/Documents/Zeszyty%20129/Karwat-Wo%C5%BAniak.pdf> (Accessed 15 January 2021).

16. State Statistics Service of Ukraine (2018), Ekonomichna aktyvnist' naseleennya Ukrayiny 2017. Statystychnyy zbirnyk [Economic Activity of Population in Ukraine 2017, Statistical Publication], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

17. Bozek, J. (2018), "Diversification and dynamics of the number of small farm areas in the European Union countries", Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, vol. 3, pp. 5—19. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.3.5>.

18. Podstawka, M. and Golasa, P. (2018), "Farm incomes — comparison of research results", Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, vol. 3, pp. 79—88. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.3.79>.

19. Kania, J. (2014), "Young farmers on family farms in the European Union", Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, vol. 3, pp. 35—50, available at: https://pdgr.urk.edu.pl/zasoby/98/2014_z3_a04.pdf (Accessed 5 January 2021).

20. OECD (2018), "Rural Policy Reviews: Poland 2018 (English)". <https://doi.org/10.1787/19909284>, available at: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-rural-policy-reviews_19909284 (Accessed 22 December 2020).

21. Komisja Europejska (2017), "What the CAP is all about: direct payments to farmers in 2015—2020", available at: http://publications.europa.eu/resource/cellar/541f0184-759e-11e7-b2f2-01aa75ed71a1.0005.03/DOC_1 (Accessed 4 January 2021).

22. Komisja Europejska (2018), "The principle of cross compliance. Making income support dependent on compliance with the European Union rules", available at: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support/cross-compliance_pl#whatiscrosscompliance (Accessed 20 January 2021).

23. Zajac, D. (2017), "Endogenous conditions for the development of non-agricultural economic activity in rural communes of Eastern Poland", Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, vol. 2, pp. 81—98. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2017.2.81/>

24. Borodinam, O.M. Kyryzyuk, S.V. and Prokopa, I.V. (2018), "Farming potential of households: methodological approaches to evaluation and development", Ekonomika ta prohnozuvannya, vol. 4, pp. 106—115. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2018.04.106>

Стаття надійшла до редакції 27.01.2021 р.